

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

”Liksom våldtäkt, typ...” 13 år efteråt

En kvalitativ studie om ungdomars förståelse av
våldtäkt idag

Examensarbete 15 hp

Kriminologi
Kriminologi III (30 hp)
Vårterminen 2011
Lisa Gosch

Sammanfattning

Det övergripande syftet med studien var att studera hur gymnasieelever kan uppfatta innebörden av begreppet våldtäkt. Avsikten var även att undersöka hur denna uppfattning förhöll sig till tidigare forskning och teoretiska perspektiv. Utgångspunkten för arbetet var Stina Jeffners doktorsavhandling, "Liksom våldtäkt, typ" från 1998, där Jeffner intervjuade skolelever om deras förståelse för våldtäkt.

Den valda metoden för arbetet var kvalitativa intervjuer. Jag ville ha möjlighet att föra en dialog med mina intervjudeltagare, och ansåg att den metoden var bäst lämpad för detta. Totalt genomfördes sex intervjuer under april-maj 2011. Intervjudeltagarna var mellan 18-19 år gamla och gick på olika gymnasium i Sverige. För att resultatet inte skulle påverkas av könsfördelning, utgjordes urvalet av intervjuer med tre tjejer och tre killar. Samtliga intervjuer skedde i enrum för att undvika andra personers påverkan.

Valda teoretiska utgångspunkter för arbetet utgjordes av Nils Christies teori om "Det idealiska offret" och ett antal genusteorier. Valet av Christies teori gjordes på grundval av att jag delar Christies uppfattning om att vem som uppfattas som offer, och vem som får stöd som offer, styrs till stor del av vår uppfattning om det ideala offret. Valet av genusteorier gjordes eftersom jag anser att genus, makt och sexualitet spelar en betydande roll när det kommer till sexuellt våld.

Resultatet av mina intervjuer indikerade på några skillnader i förhållande till Jeffners studie. Enligt Jeffners intervjudeltagare är en våldtäkt när någon genomför ett samlag med någon mot dennes vilja. Mina intervjudeltagare hade en vidare definition på begreppet våldtäkt, och ansåg att det var när någon utförde en handling som kunde uppfattas som sexuell, utan den andre partens samtycke. En annan skillnad mellan min och Jeffners studie är var gränsen går för vad som anses som våldtäkt. Jeffners intervjudeltagare ansåg att våldtäkt är förhandlingsbart till killens fördel. Tjejerna i min studie delade Jeffners intervjudeltagares syn om förhandlingsutrymmet, och poängterade betydelsen av att säga nej på ett tydligt sätt, annars kunde det enligt deras åsikt inte betraktas som våldtäkt. Killarna ansåg däremot att man bör fråga om den andra personens samtycke innan man påbörjar någonting. I övrigt fanns många likheter mellan mina intervjudeltagares åsikter och Jeffners intervjudeltagares åsikter.

Avslutningsvis fann jag att båda mina teoretiska perspektiv förklarade stora delar av mina intervjudeltagares berättelser.

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte och frågeställning	4
Avgränsningar.....	5
Sexualbrott och lagen.....	5
Förändrade attityder i samhället, före eller efter lagen?	7
Teoretiska perspektiv och tidigare forskning.....	7
Nils Christie – Det idealiska offret	8
Genus och sexualitet	9
Stina Jeffner	10
Metod och material	11
Intervjuer som metod	12
Vetenskapsteoretisk utgångspunkt och förförståelse.....	12
Urval	13
Generaliserbarhet.....	14
Validitet och reliabilitet	14
Etiska ställningstaganden.....	15
Min roll som forskare	17
Genomförande	18
Analysmetod	19
Resultat och analys.....	20
Genus	20
Definition av våldtäkt	23
Rädsla och utsatthet	25
Det idealiska offret	28
Brottsförebyggande.....	30
Slutsatser och diskussion	30
Föreslagen framtida forskning.....	32
Litteraturförteckning.....	33
Bilagor	36
Bilaga 1. Intervjuguide.....	36
Bilaga 2. Lagrum BrB 6:1 1998	38
Bilaga 3. Lagrum BrB 6:1 2011	38

Inledning

Stina Jeffner: Vad vill du kalla för våldtäkt då?

Hasse: Jag skulle vilja typ. Ja, när jag tänker på våldtäkt så är det väl mer att nån hoppar på nån och ja.. och drar ner den (Jeffner 1998, s. 182).

Citatet ovan är en del av den intervju som sociologen Stina Jeffner gjort med 15-åriga Hasse inför sin doktorsavhandling. Hasse kan här sägas ge uttryck för ett antagande om hur andra människor förmodligen skulle definiera en våldtäkt, ett antagande som indikerar på att det finns en verklighetsuppfattning om att denna handling är normativt fel. Vidare antyder Hasse, genom att tala om ”överfallsvåldtäkt”, att det finns ett krav på att det måste finnas ett visst mått våld med i bilden för att handlingen ska tolkas som en våldtäkt (Ibid, s. 182).

I Sverige är människor skyddade enligt Brottsbalken från olika sexuella övergrepp. Lagrummet för våldtäkt, BrB 6:1, genomgår ständigt förändringar för att spegla vår tids syn på sexualitet och jämställdhet (SOU 2010:71, s. 507). Före 1965 innefattade lagrummet t ex inte våldtäkt inom äktenskap, och inte förrän 1984 gjordes paragrafen könsneutral (Grevholm et al. 2005, s. 15-16). Dagens sexualbrottslagstiftning är inte helt oproblematisk eftersom den utgår från att gärningsmannen har använt tvång (våld eller hot), eller har utnyttjat att brottsoffret befinner sig i ett hjälplöst tillstånd (BrB 6:1). Detta innebär med andra ord ett förutsatt krav om uppsåt från gärningsmannens sida, men även att det är upp till åklagaren att bevisa att samtycke inte har funnits (Pettersson 2007, s. 77 och Leander 2007, s. 205, 208). I juli 2008 beslutade Regeringen att 2005 års sexualbrottslagstiftning skulle utvärderas. I utvärderingen ingick bland annat att utvärdera och ta ställning till om det nuvarande kravet om tvång skulle ersättas med ett bristande samtycke. Utredningen lämnade in sitt betänkande till justitieminister Beatrice Ask i oktober 2010 (SOU 2010:71, s. 3-4). Utredningen fann att det fanns anledning att införa ett särskilt krav om samtycke (Ibid, s. 232-234). I skrivande stund har man dock inte hunnit ta ställning till utredningen. Om förslaget skulle verkställas skulle det innebära att den juridiska definitionen skulle gå från ”allt är en våldtäkt efter ett nej” till ”allt är en våldtäkt innan ett ja”.

Forskning om ungas definition av våldtäkt är begränsad. Jeffners studie från 1998 är den senaste studien som jag funnit inom området. Förhoppningen är att min studie skulle kunna bidra med ny kunskap för att lagstiftning, skolväsende och brottsförebyggande åtgärder, ska kunna utvecklas i samma takt som den ständigt pågående förändringen av vår tids syn på sexualitet och jämställdhet.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med min studie är att studera hur gymnasieelever kan uppfatta innebörden av begreppet våldtäkt. Avsikten är även att undersöka hur denna uppfattning förhåller sig till tidigare forskning och teoretiska perspektiv.

Utgångspunkten för mitt arbete är Stina Jeffners doktorsavhandling, ”Liksom våldtäkt, typ” från 1998, där Jeffner intervjuat skolelever om deras förståelse för våldtäkt (Jeffner 1998, s. 51-52). Jeffner har bland annat sökt svar på följande frågor: Hur ser ungdomar på vad som är en våldtäkt? Hur ska tjejer vara för att inte bli våldtagna? Hur är killar som våldtar? Vilken typ av tjejer är det som blir våldtagna? (Ibid, s. 50-51).

Det har nu gått drygt 13 år sedan Jeffner skrev sin doktorsavhandling. Lagrummet för våldtäkt, BrB 6:1 kap, har sedan dess genomgått flertalet förändringar. Dessa har delvis gjorts på olika debatter i media, t ex angående Rissnevåldtäkten 2000¹ (Bredström 2001, s. 182-186).

Jag anser att min studie både är berättigad och intressant eftersom den allmänna synen i samhället på jämställdhet och sexualitet står under ständig förändring. Vidare anser jag det intressant att studera ungdomar och ta del av deras definition av våldtäkt, eftersom de har växt upp under en tid då ämnet debatterats livligt i medierna, och sexualbrottslagstiftningen samtidigt genomgått ett flertal förändringar inom detta område. Jag tror att deras åsikter kan vara värdefulla eftersom de dessutom ser problemet utifrån en helt annan synvinkel än politiker och andra beslutsfattare.

För att besvara frågeställningen har jag valt att göra en kvalitativ intervjustudie som består av intervjuer med tre tjejer och tre killar vid en ålder av 18 till 19 år. Jag har valt att, i den mån det varit möjligt, utgå ifrån ungefär samma intervjufrågor som Jeffner ställt till sina elever, för att på så vis kunna ställa svaren mot varandra och se om det eventuellt skett någon attitydförändring, eller om gamla attityder och tankesätt kvarstår.

Min frågeställning är:

- Hur kan gymnasieelever uppfatta innebörden av begreppet våldtäkt?
- Hur förhåller sig denna uppfattning till tidigare forskning?

¹ En ung tjej blev sexuellt utnyttjad av en grupp män. Anledningen till att brottet inte dömdes som våldtäkt var att flickan hade druckit alkohol. Namnet ”Rissnevåldtäkten” kommer från att övergreppet skedde i Stockholmsförorten Rissne (Bredström 2001, s. 182-186).

Avgränsningar

Eftersom Jeffners studie bygger på hennes doktorsavhandling, finner jag det viktigt att påpeka att min studie kommer att vara betydligt mindre omfattande. Tiden för min c-uppsats är begränsad, vilket innebär att jag inte kommer att ha möjlighet att intervjua lika många personer som Jeffner har gjort. På grund av den begränsade tiden, kommer jag att begränsa mig till att enbart att göra kvalitativa intervjuer till skillnad från Jeffner, som gjorde både kvalitativa intervjuer och enkätundersökningar (Jeffner 1998, s. 52). Jag kommer även att avgränsa mina frågor till att inte omfatta intervjudeltagarnas egna erfarenheter, intervjudeltagarnas vänners erfarenheter eller andra för närgångna frågor.

Vidare finner jag det viktigt att tillägga att jag i min studie huvudsakligen kommer att fokusera på kvinnor som offer och heterosexuella kontakter. Jag kommer endast kortfattat gå in på mäns rädsla för att bli utsatta under temat ”Rädsla och utsatthet”. Jag vill med detta absolut inte negligera mäns utsatthet eller samkönade kontakter, men jag anser att denna avgränsning är nödvändig dels på grund av utrymmesskäl, men även på grund av att dessa företeelser förmodligen är mer etiskt känsliga att intervjua om, på grund av de normer om genus och sexualitet som finns i samhället.

Slutligen kommer jag att begränsa mig till att enbart intervjua elever mellan 18-19 år och som går i gymnasiet i Sverige.

Sexualbrott och lagen

Antal anmälda sexualbrott har femdubblats under de senaste 30 åren (BRÅ 2008, s. 168). 2007 var de misstänkta gärningsmännen i 20 % av de anmälda fallen mellan 15-20 år, och mycket tyder på att deras offer var jämngamla. Enligt Brå:s analys av polisanmälda våldtäkter mot personer 15 år och äldre för åren 1995–2006, var närmare hälften av offren mellan 18 och 29 år, och 16 % var i åldern 15–18 år (Ibid, s. 175-177). För att förstå vidden av problemet med sexualbrott, och hur denna påverkar ungdomars bild om vad som är en våldtäkt, följer nedan en genomgång för antal anmälda brott, mörkertal och falska anmälningar.

Sexualbrottslagstiftningen återfinns som tidigare nämnts i brottsbalkens sjätte kapitel.

Begreppet sexualbrott innefattas bland annat av: våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande och sexuellt ofredande. Lagstiftningen har, sedan den inrättades 1965, genomgått ett flertal förändringar. Den huvudsakliga skillnaden i lagen från Jeffners studie 1998 och idag är ändringen som skedde 2005 (se bilaga 2 och 3). Ändringen innebar att även personer som

befinner sig i ett hjälplöst tillstånd (medvetlöshet, sömn, berusning, drogpåverkan eller funktionsnedsättning) kan bli våldtagna, tidigare kunde dessa enbart bli sexuellt utnyttjade (BRÅ 2008, s. 161).

Under år 2007 anmäldes totalt cirka 12.500 sexualbrott (Ibid, s. 163). De misstänkta gärningsmännen var i 98 % av fallen män (Ibid, s. 176). Mörkertalet vad gäller sexualbrott är mycket stort, detta kan bland annat bero på att brotten är av mycket integritetskränkande och känslig art, men även att många offer själva tar på sig skulden för det som hänt (Ibid, s. 162). Mörkertalet är sannolikt särskilt stort bland utsatta män. Detta kan bero på att män skäms för att tala öppet om sin utsatthet för sexuella övergrepp (Ibid, s. 177). Uppgifter från Brå:s Nationella trygghets-undersökning (ntu) visar att polisen får kännedom om cirka 10 – 20 % av alla sexualbrott. Detta skulle alltså, i värsta fall, innebära att det sker 3,5 sexualbrott var 15:e minut (125.000 per år) (ibid, s. 162-163). Enligt ntu-undersökningen har 1,4 % av kvinnorna och 0,8 % av männen blivit utsatta för typ av något sexuellt våld. Av de som blivit utsatta är offren i 87 % av händelserna kvinnor, och i 13 % av händelserna män (Ibid, s. 177). Enligt kriminalstatistiken har antal polisanmälda sexualbrott femdubblats, från 2.800 anmälda brott år 1978 till cirka 12.500 anmälda brott år 2007. Den ökande trenden går att avläsa oberoende av det ökade antalet invånare. En förklaring till den ökade anmälningsbenägenheten efter mitten av 1980-talet var ett i samhället ökat fokus av denna typ av brottslighet. Det går även att notera att samtliga sexualbrott ökade kraftigt åren 1992 - 1993. Under de senaste tio åren har allvarliga former av våldtäkter mot unga kvinnor, bland annat så kallade gruppvåldtäkter, fått stor uppmärksamhet i den allmänna debatten. Detta var en av anledningarna till att våldtäktsbestämmelsen omarbetades och därmed fick ett bredare användningsområde. Efter lagändringarna 2005 ökade antal anmälda sexualbrott med 7 %. De anmälda våldtäktsbrotten har ökat, medan sexuellt utnyttjande och tvång har minskat. Detta beror sannolikt på att de handlingar som tidigare rubricerades som sexuellt utnyttjande och tvång numera rubriceras som våldtäkt. Övriga sexualbrott har mer än fyrdubblats under denna period, från drygt 150 till knappt 400 anmälda brott. Det beror bland annat på att flera nya brottstyper tillkommit i brottsbalkens sjätte kapitel (Ibid, s. 168-170). Enligt kriminologen Leif GW Persson är andelen medvetet falska våldtäktsanmälningar ungefär 2 % (Leander 2007, s. 216).

Förändrade attityder i samhället, före eller efter lagändring?

I takt med att samhället förändras sker även förändringar av lagstiftningen. Det kan till exempel röra sig om handlingar som är lagliga, men uppfattas som icke önskvärda i allmänheten, som sedan kriminaliseras. Det kan även vara det motsatta, att handlingar som inte längre anses farliga eller klandervärda, avkriminaliseras (Sarnecki 2009, s. 21).

Lagstiftningen kan även sägas ha normbildande karaktär och fungera indirekt allmänpreventivt. Anser lagstiftaren att ett visst beteende är icke önskvärdt i samhället, utan att medborgarna för den delen anser det, kan lagstiftarna besluta om att kriminalisera den oönskade handlingen. Resultatet av detta blir förhoppningsvis förändrade attityder i samhället, dvs attityderna mot beteendet blir allt mer negativt och beteendet mer och mer sällsynt. Ett exempel på en lag som fungerat normbildande i Sverige är trafikbrottslagen med promillegränsen på 0,2 för att köra bil. Lagen har som syfte att få samhället att förstå att alkoholkonsumtion och bilkörning inte är kompatibla. Ett annat exempel är barnagalagen (Ibid, s. 429).

När det gäller sexualbrott är min personliga åsikt att förändringarna i samhället kommer före de olika kriminaliseringarna av handlingarna. Denna hypotes baserar jag bland annat på de olika debatter som förekommit i media, t ex som tidigare nämnt angående Rissnefallet (se BRÅ 2008, s. 168).

Teoretiska perspektiv och tidigare forskning

Jag har valt att slå ihop kategorierna ”teoretiska perspektiv” och ”tidigare forskning” på grund av att de teoretiska begreppen som används är mycket empirinära. Som teoretisk utgångspunkt har jag valt att utgå ifrån Nils Christies teori om ”Det idealiska offret”. Jag har valt denna teori eftersom jag delar Christies uppfattning om att vem som uppfattas som offer, och vem som får stöd som offer, styrs till stor del av vår uppfattning om det ideala offret. Jag har även valt genusteorier eftersom jag anser att genus, makt och sexualitet spelar en betydande roll när det kommer till sexuellt våld. Min referenslitteratur är i huvudsak skriven av kvinnor, vilket oundvikligt ger ett kvinnoperspektiv, men i brist på manliga författare är det vad som finns att tillgå. Det är de facto så, att det är kvinnor som brinner för dessa frågor och därför ser underlaget ut som det gör. Nedan följer en beskrivning av mina valda teoretiska perspektiv och tidigare forskning.

Nils Christie – Det idealiska offret

Det idealiska offret är en person eller en grupp som utsatts för brott, och därefter lättast får legitim status som offer. Ett exempel på ett idealiskt offer är en liten gammal dam, som på dagen, varit hemma och tagit hand om sin sjuka syster. På vägen hem blir hon nedslagen och rånad av en stor och stark man, som senare använder pengarna till att köpa alkohol och droger. Ett idealiskt offer är med andra ord; svagt (exempelvis en äldre kvinna eller ett litet barn), är sysselsatt med något respektabelt, befinner sig på en oklanderlig plats (dagtid), gärningsmannen är stor och ond (ett ”monster”) och okänd för offret. Ett icke-idealiskt brottsoffer är motsatsen, t ex; en ung man som blivit nedslagen och rånad av en tjejkompis på en bar. Hans skador blir kanske värre och pengarna var kanske mer värda för honom än den gamla damen i exemplet ovan, ändå är det hon som vinner status som idealiskt offer (Christie 2001, s. 47-48). Idealiska offer förutsätter idealiska gärningsmän. I verkligheten finns det dock väldigt få idealiska gärningsmän. I själva verket är gärningsmannen ofta bekant för offret, och ofta finns alkohol med i bilden. Detta ställer till problem eftersom gärningsmannen måste vara ett ”monster” för att offret ska få offerstatus (Ibid, s. 54-55).

Vikten av att inneha de egenskaper som det idealiska offret bör ha, blir ännu mer påtagliga vid ett våldtäktsfall. Ett idealiskt offer i ett våldtäktsfall är en ung ”madonna”, d v s en nykter oskuld som är på väg hem från sina släktingar. Hon bär oklanderliga kläder och blir på vägen hem nedslagen av ett ”monster” som hoppar fram från en buske. Hon försöker att göra motstånd, men ger sedan upp efter många slag från gärningsmannen. Ett icke-idealiskt offer i ett våldtäktsfall är t ex den erfarna kvinnan som är på väg hem sent på kvällen från en klubb, med sig har hon en manlig bekant som hon erbjudit en plats på soffan. Ytterligare ett exempel på ett icke-idealiskt offer är den gifta frun som kan anses ha en kontraktbaserad relation till sin man som handlar om en ömsesidig service. Icke-idealiska offer kan beskyllas för att själva varit delaktiga i sin egen utsatthet då de inte vidtagit tillräckliga försiktighetsåtgärder (Ibid, s. 48-50). Detta kallas med ett annat ord för victim-blaming (se Randall 2010, s. 409). Ett idealiskt offer bör vara tillräckligt stark för att kunna föra sin talan och hävda sin offerstatus, men måste samtidigt vara så pass svag för att inte bli betraktat som ett hot (Christie 2001, s. 51). Christie menar att nackdelen med att se kvinnor som idealiska offer är en fortsatt ojämställdhet. Med detta menar Christie att kvinnor som väljer en offerstatus även väljer att se sig själv som svaga och underordnade männen (Ibid, s. 58). Christies teori om det idealiska offret beskriver de normer vi har i samhället om kvinnor och män. En man är stor, stark och aktiv, medan en kvinna är svag, omvårdande och ett offer (Christie 2001, s. 48, Lander 2003a, s. 10-11 och Pettersson 2003, s. 142).

Genus och sexualitet

För att kunna förstå mina intervjudeltagares syn på vad som är en våldtäkt, behöver man enligt min åsikt, studera de i samhället gällande normerna om genus och sexualitet, och vad som händer om man bryter mot dessa normer.

Genom att studera genus ökar vår förståelse för människors agerande. Med genus avses ett sätt att förklara vad som avgör män och kvinnors sociala beteende. Genusteorier används för att synliggöra maktkonstruktioner mellan kvinnor och män (Lander et al. 2003, s. 8). Kön är den biologiska kategoriseringen som skiljer oss människor; d v s det finns män och det finns kvinnor. Genus är en socialt skapad uppdelning av människor och beskriver hur könsskillnader konstrueras och symboliseras i samhället, hur de präglar och uttrycks i relationer, institutioner, lagar, texter, bilder m m. Genus skiftar över tid och rum, mellan kulturer och samhällen (Gothlin 1999, s. 3-7). Vidare är genus ett socialt agerande för att uttrycka att någon är man eller kvinna. Detta beteende påverkas av etnicitet och social klass, och styr/begränsar vårt handlingsutrymme utifrån de normer som vi har om manligt och kvinnligt (Pettersson 2007, s. 74-75). Skapandet av genus sker ständigt och omedvetet (Pettersson 2003, s. 139-140).

Enligt Mendel-Enk är manlighet någonting som ständigt sätts på prov, någonting som alltid måste bevisas och upprätthållas i den sociala konstruktionen med andra människor (Mendel-Enk 2004, s. 78). En man är inte: feg, svag, feminin, homosexuell och rädd för att ta till våld. Skapandet av genus sker genom att ställa maskulinitet och femininitet mot varandra som dikotoma motpoler (Pettersson 2003, s. 139-141), men eftersom mannen är normen så behöver han inte beskrivas, man blir en man genom att inte vara en kvinna (Mendel-Enk 2004, s. 77). Egenskaper som anses maskulina är bl a att vara: överordnad, aktiv, stark, rationell, åtrådd av kvinnor och ha sexuellt begär riktat mot kvinnor. Motsatsen till dessa egenskaper anses således utgöra femininitet: underordnad, passiv, svag, irrationell, åtrådd av män och ha sexuellt begär riktat mot män (Pettersson 2003, s. 142). Män som avviker från hegemoniska manligheten riskerar att bli bestraffade och betraktade som en ”fitta”, ”bögg” eller i värsta fall en ”kärring” (Mendel-Enk 2004, s. 77). Det yttersta straffet för avvikandet är utanförskap, vilket många män är rädda för (ibid s. 70). På så vis kan män kontrollera andra mäns manlighet (Ibid, s. 77).

Normativ femininitet innebär att det finns historiska och kulturella föreställningar och förväntningar i samhället på hur en riktig/fin kvinna ska vara (Lander 2003b, s. 26-27). Ett sätt att kontrollera kvinnor är föreställningar om den ”goda” respektive ”dåliga” kvinnan (som tidigare nämnt under normativ femininitet). Detta tar sig i uttryck i form av hur kvinnan bör se

ut samt hur kvinnan bör bete sig (Lander 2003b, s. 32). En kvinna ska t ex vara omvårdande och underordna sig för att tillfredställa andras behov (Lander 2003a, s. 10-11). Sexualitet har historiskt sett varit förbehållen mannen, och kvinnans kropp har endast varit ett objekt för mäns nöjen (Lander 2003b, s. 34-35). Kvinnokroppen verkar i värsta fall vara att betrakta som en handelsvara vilken män kan godkänna och handla med. Reglementeringen, som innebar en kontroll av kvinnors kroppar och deras sexualitet, existerade i Sverige mellan 1847-1918. Reglementeringen motiveras bland annat med mäns rätt att tillfredställa sina sexuella behov. Fick han dem inte tillfredställda inom äktenskapet (den goda sexualiteten) eller var han ogift, skulle han ha rätt till andra kvinnor (prostituerade) som kunde tillfredställa honom (en ond men nödvändig sexualitet) (Svanström 2003, s. 179-184). Ytterligare ett exempel på hur kvinnans kropp utgör ett objekt för mannen är förekomsten av våldtäkter i krig. Män våldtar kvinnor i krig bl a för att visa fienden att denne inte förmått att försvara sin kvinna. Genom det sexuella våldet stärkts den ene mannens potens (ökad manlighet) av den andre mannens förnedring (förminskad manlighet). Kvar lämnas kvinnan utan något eget värde (Edwards 2004, s. 255).

Både Wennstam och Pettersson tar upp problematiken om att det ofta finns ett generellt antagande från samhället om män som våldtäktsmän, d v s att det ligger i alla mäns natur att våldta om de fick chansen. Detta anser författarna är en felaktig myt om männens sexualitet som dessutom både är mans- och kvinnofientlig. Det märks framför allt i en rad olika domstolsuttalanden där domstolen påpekat t ex att kvinnan följde med en man som hon inte kände så väl för att få skjuts hem eller kvinnan följde med en man hem, som hon upplevde som vänlig och hjälpsam, för att låna dennes telefon då hon tappat sina nycklar. I dessa situationer går skuldfrågan över på kvinnan eftersom hon varit oförsiktig och tagit risker, d v s hon får skylla sig själv. Ansvar för männens sexualitet ligger med andra ord på kvinnan i den meningen att kvinnan måste ”passa sig” så att hon inte utsätter männen för frestelse. Ansvar för kvinnans sexualitet ligger också hos kvinnan eftersom att hon måste ”hålla på sig” för att inte få ett dåligt rykte (Pettersson 2007, s. 92-94 och Wennstam 2004b, s. 19).

Stina Jeffner

Min utgångspunkt i detta arbete är Stina Jeffners avhandlingsarbete ”Liksom våldtäkt, typ” (1998), som handlar om ungdomars förståelse för våldtäkt. Jeffners avhandlingsarbete bygger på 331 st besvarade enkätundersökningar och 16 st djupintervjuer. Alla som medverkade i undersökningen gick i årskurs nio (Jeffner 1998, s. 54-55). I intervjuerna framkom att alla informanter haft en gemensam grundsyn om vad en våldtäkt är, d v s ”*allt sexuellt som sker*

med en tjej efter det att hon har sagt nej". De tar även avstånd från våldtäkt och ser handlingen som fel och oacceptabel (Ibid, s. 173).

Trots den klara grundsynen på våldtäkt, framkommer att ungdomarnas bild av våldtäkt är mycket komplex och framför allt förhandlingsbar. Avgörande faktorer är framför allt: tjejens sätt att säga nej på, om tjejen var kär i killen, om tjejen eller killen hade druckit alkohol, om tjejen ansågs vara en "hora", om killen upplevdes som en "schysst" kille, hur tjejen mådde efteråt (Ibid, s. 224-225). Nämnade faktorer ger killen ett utökat (för)handlingsutrymme samtidigt som tjejens (för)handlingsutrymme minskar. Detta styrks ytterligare av den juridiska definitionen av våldtäkt då uppsåt eller likgiltighetsuppsåt krävs, d v s gärningsmannen måste ha förstått att målsägande inte ville ha sex, eller förhållit sig likgiltig inför dennes vilja (Pettersson 2007, s. 77).

I en av intervjuerna frågar Jeffner "Sara" vad tjejer kan göra för att skydda sig från att bli våldtagna. Sara svarar att det finns vissa tjejer som klär sig utmanande och håller på och flirtar med killarna, retar dem rent utav. I sådana fall anser Sara att ansvaret ligger på tjejen eftersom hon bjudit in. Jeffner ställer en följdfråga om hur långt man kan gå innan man får skylla sig själv om man blir våldtagen. Sara svarar att man inte alls kan gå särskilt långt. Killar tror ju att man vill ha dem bara man tittar på dem. Dansa går väl bra, men kysser man dem och sedan bara går därifrån, då får man skylla sig själv om han sen går på en. Jeffner tolkar detta som att killar i situationen har tolkningsföreträde. Det är inte vad tjejen gör som är avgörande, utan hur killen tolkat händelsen, d v s tjejer bär själva ansvaret för att hålla sig inom ramarna för hur en "fin" tjej skall vara. (Jeffner 1998, s. 202-203).

Jeffner tolkar det som att tjejer som håller sig inom ramarna för vad som anses respektabelt i förhållande till kön och sexualitet, kan anses bli våldtagna, och tjejer som bryter mot dessa regler, inte kan anses bli våldtagna. I sin avhandling refererar Jeffner till Anna Clark som beskriver "myten om våldtäkt". Clark menar att våldtäkt historiskt sett har ansetts som ett straff mot kvinnor som brutit mot den förväntade kvinnligheten som rätt (Ibid, s. 205).

Metod och material

Som metod i mitt arbete har jag valt att använda mig av kvalitativa intervjuer. Jag ville ha möjlighet att föra en dialog med mina intervjudeltagare, och ansåg att den metoden var bäst lämpad för detta. Nedan följer en redogörelse och diskussion för valda metoder.

Intervjuer som metod

Att genomföra kvalitativa intervjuer innebär att man som forskare försöker förstå världen utifrån sin intervjudeltagares synvinkel. Fördelarna med kvalitativ intervju som metod är att forskaren har möjlighet att ta del av intervjudeltagarens erfarenheter, åsikter och känslor (Kvale & Brinkmann 2009, s. 17). Detta är svårt att göra med exempelvis deltagande observationer. Ytterligare en fördel med kvalitativa intervjuer är att deltagarna har möjlighet att rekonstruera tidigare erfarenheter (Bryman 2002, s. 319). En alternativ metod hade kunna varit att göra, precis som Jeffner, enkätundersökningar. Några av fördelarna med enkäter är att de är relativt billiga, att de inte medför någon intervjuareffekt samt att de är mindre tidskrävande (Ibid, s. 146). Jag är av den uppfattningen att man som forskare, genom att möta sin intervjudeltagare i en kvalitativ intervju, har möjlighet att läsa av sin intervjudeltagare och genom detta förhoppningsvis bygga upp förtroendefull kontakt (se Skrinjar 2003, s. 122). Fördelarna med denna kontakt är att intervjudeltagaren förmodligen känner sig mer motiverad att hjälpa forskaren med att ge så pass uttömmande och uppriktiga svar som möjligt. En enkätundersökning är mer anonym och engagerar kanske inte en intervjudeltagare på samma sätt. En annan fördel med en personlig kontakt med sin intervjudeltagare, är att det finns möjlighet att föra en dialog om något är oklart. Jag vill ha möjlighet att skapa denna kontakt med mina intervjudeltagare, och även kunna ställa följdfrågor kopplade till intervjudeltagarnas svar, kvalitativ intervju blir med andra ord det enda alternativet för min studie (Bryman 2002, s. 148).

Vetenskapsteoretisk utgångspunkt och förförståelse

Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten för mitt arbete är socialkonstruktivistiskt. Att se världen ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär en antagande om att kunskap produceras i mellanmänniska kontakter. Denna produktion sker ständigt, och utan någon given förutbestämd karaktär. Sett utifrån detta perspektiv kan vår omvärld aldrig vara objektiv, utan bygger på vår egen förförståelse. Vidare är vår syn på omvärlden beroende av en större historisk och kulturell kontext. Det uppstår även ur detta synsätt ”sociala regler”, där vissa handlingar anses som naturliga och andra otänkbara. Kritik riktat mot detta synsätt har framför allt bestått av att kunskap och sociala kontakter inte alltid konstrueras av fri vilja, utan ibland även på grund av tvång (Winter Jørgensen & Phillips 2010, s. 11-12). Ett socialkonstruktivistiskt synsätt är förenligt med ett genussynsätt i den meningen att man och kvinna existerar som biologiska kön, men att manlighet och kvinnlighet är någonting som skapas utifrån den givna sociala kontexten. Det finns med andra ord inget av naturen

förutbestämt sätt för män och kvinnor att agera på, utan detta konstrueras av mellanmänskliga kontakter (Gothlin 1999, s. 3-7).

I enlighet med min vetenskapsteoretiska utgångspunkt, är jag av den uppfattningen att man alltid bemöter ny kunskap med sina tidigare erfarenheter. Enligt Borland gör vi tolkningar med bakgrund av vår egen kunskap, våra upplevelser och vår förförståelse. Detta innebär att olika personer kan tolka en och samma händelse på olika vis (Borland 1997, s. 329-330). Den kanske viktigaste förförståelsen som jag har haft för ämnet är att jag, precis som Stina Jeffner, har arbetat på en kvinnojour (Jeffner 1998, s. 16). Innan jag började arbeta på juren fick jag dessutom genomgå en utbildning som bestod av 11 kurstillfällen. Kursen behandlade bland annat våldtäkt och sexuellt våld, våld mot kvinnor i nära relationer, hedersrelaterat våld, barn som lever med våld m m. Kursen och arbetet på kvinnojuren har bl a gett mig en större förståelse hur utsatta kvinnor hanterar och bearbetar händelserna, men även medvetenhet om hur vanligt det är att kvinnor utsätts för olika typer av våld. Min förförståelse har enligt min åsikt påverkat hela mitt tillvägagångssätt, i valet av frågor i intervjuerna, valet av citat i resultatdelen och tolkningen av mina citat m m (se Karlsson & Pettersson 2006, s 60). En forskare utan kvinnojourerfarenhet hade med andra ord troligtvis gjort en annan analys och tolkning av resultatet.

Urval

I början av detta arbete hade jag svårt att föreställa mig att det skulle bli ett problem att komma i kontakt med lämpliga intervjudeltagare. Jag kontaktade olika gymnasieskolor där jag gjorde en förfrågan om att få komma till skolan och fråga ungdomarna om det var någon som skulle kunna tänka sig att ställa upp på en intervju som handlade om ungdomars attityder till genus och sexualbrott. Intresset från skolorna var lågt, och jag beslutade mig därför för att höra mig runt i mitt egna kontaktnät. Intervjudeltagarna som jag kom i kontakt med var i de flesta fallen syskon till mina vänners vänner. Mitt tillvägagångssätt kan således sägas vara ett snöbolls- eller kedjeurval (Bryman 2002, s. 313). Det finns både fördelar och nackdelar med att använda sig av bekantas bekanta. Fördelarna kan till exempel vara att intervjudeltagarna känner sig tryggare i intervjusituationen, men det skulle lika gärna kunna vara tvärtom. Det kan självklart även vara så att de inte känner att de kan svara lika sanningsenligt, även om jag som forskare garanterat dem full anonymitet. En annan aspekt kan vara att de intervjuade känner sig ”skyldiga” att bidra med någonting till forskningen eftersom vi har, visserligen på ett längre avstånd, gemensamma bekanta.

Jag hade aldrig träffat någon av intervjudeltagarna tidigare, jag hade heller aldrig hört talas om dem. De krav jag hade på mina intervjudeltagare var att de skulle gå i gymnasiet och vara mellan 18-19 år. Eftersom jag var tvungen att gå via kontakter för att få intervjudeltagare, gick samtliga av mina deltagare i olika gymnasieskolor. Det finns många fördelar med detta. En fördel med att eleverna inte kom från en och samma gymnasieskola är att de kan ha lärt sig olika attityder i olika skolor. Vissa skolor kanske har en mer öppen diskussion om ämnet, andra kanske har haft fall där sexuellt våld förekommit, medan vissa kanske inte diskuterar ämnet alls. En större spridning på intervjudeltagarna ökar förhoppningsvis möjligheten att ta del av flera olika sorters erfarenheter och tankar. En annan fördel med ett spritt urval är att identifieringsrisken av deltagarna minskar.

Eftersom tiden för mitt examensarbete var relativt begränsad beslutade jag mig för att enbart intervjua sex personer, tre tjejer och tre killar. Fler intervjuer än det skulle förmodligen generera i för mycket material att bearbeta. En nackdel med att genomföra kvalitativa intervjuer är att de är mycket tidskrävande, d v s transkribering och analys av intervjuerna (Bryman 2002 s. 311, Kvale & Brinkmann 2009, s. 196). Jag ansåg att antalet intervjuer var tillräckligt många för min studie, då syftet inte var att utföra statistiska generaliseringar eller att testa eventuella hypoteser. För många intervjuer hade snarare försvårat tolkningsläget av intervjuerna (Kvale & Brinkmann 2009, s. 281-282).

Generaliserbarhet

Kvalitativa intervjuer har ofta kritiserats på grund av att det finns för få intervjudeltagare för att resultatet skall vara generaliserbart. Resultatet blir således för litet för att vara representativt (Kvale & Brinkmann 2009, s. 280). Mitt syfte med denna studie har inte varit att generalisera studien på en hel population, utan att studera hur ungdomar kan prata om ämnet.

Validitet och reliabilitet

Validitet och reliabilitet används för att mäta en studies tillförlitlighet. Flera kvalitativa forskare har ignorerat eller avfärdat dessa begrepp med motiveringen att begreppen står i vägen för den kvalitativa forskningen. Jag har i mitt arbete försökt att ta hänsyn till båda sidorna. Validitet betyder giltighet och syftar i kvalitativ forskning till om man undersöker det som man avser att undersöka. Validiteten i min studie hänför sig till mitt metodval, d v s kvalitativa intervjuer för att ta del av ungdomars åsikter, känslor och erfarenheter om ämnet. Som tidigare nämnt under kapitlet ”Intervjuer som metod” anser jag att denna metod är bäst

lämpad att göra detta. Reliabilitet syftar till en studies tillförlitlighet. En studie har hög reliabilitet om den kan upprepas vid olika tidpunkter och av olika forskare och ändå indikera på samma resultat. Det kan vara svårt att nå samma resultat vid kvalitativa intervjuer. Resultaten kan variera på grund av intervjuarens förförståelse för ämnet, intervjuarens sätt att ställa frågor m m. Även om det i en studie alltid är önskvärt med en hög reliabilitet, kan man i kvalitativa intervjuer ha en viss acceptans till skillnader, eftersom en för stark fokusering på reliabiliteten minskar kreativiteten och variationen (Kvale & Brinkmann 2009, s. 262-264). En kvalitativ intervjustudie som visar olika resultat vid olika tillfällen och med olika forskare, saknar enligt min mening inte tillförlitlighet, utan visar på hur kunskap skapas genom sociala konstruktioner och att dessa är föränderliga (Winter Jørgensen & Phillips 2010, s. 11-12).

Jag förklarade för intervjudeltagarna att jag ville att de skulle svara det första som de kom att tänka på. Vidare tydliggjorde jag för mina intervjudeltagare att det inte fanns några rätta eller felaktiga svar på mina frågor, utan att de skulle svara precis så som de tänkte och kände inför ämnet. Jag strävade efter att inte ställa allt för ledande uppföljningsfrågor, och bad istället eleverna om förtydliganden. Många gånger förstod jag vad de syftade på, men ville inte själv lägga orden i munnen på dem. Ledande frågor fungerar dock bra i kvalitativa intervjuer, och behöver inte nödvändigtvis förstöra kunskapsproduktionen (Kvale & Brinkmann 2009, s. 187-189).

Etiska ställningstaganden

Vid intervjustudier är det viktigt att ta hänsyn till de av Vetenskapsrådet framställda forskningsetiska principerna. För att en forskning skall vara berättigad, krävs att forsknings- och individskyddskravet är uppfyllt. Forskningskravet innebär ett krav på att forskning skall utövas, inrikta sig på viktiga områden och vara av god kvalitet. Det innebär även att kunskaper fördjupas och att metoder förbättras. Individskyddskravet innebär att intervjudeltagarna är berättigade ett skydd mot otillbörlig insyn i t ex sina livsförhållanden. Vidare får inte intervjudeltagarna utsättas för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning (Vetenskapsrådet 2002, s. 5).

Det förstnämnda ansåg jag vara uppfyllt då vår syn på sexualitet, jämställdhet och brottslighet ständigt är under förändring och det sannerligen är intressant att se hur dessa förändringar har skett de senaste åren. Kanske kan man även på detta vis identifiera framtida förändringar i attityder hos ungdomar, normer i samhället och lagen. Det sistnämnda består av fyra huvudkrav; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Ibid, s. 6). Eftersom studien fokuserade på ett känsligt ämne, var det extra

viktigt för mig att vidta beredskap utifall det vid intervjutillfällena skulle framkomma information som tydde på självupplevda berättelser m m. Jag volontärarbetar sedan en tid tillbaka på en kvinnojour och kom på så vis i kontakt med flera kvinnor som har blivit utsatta för olika sorters övergrepp. Jag ansåg mig därför besitta en viss kunskap för att kunna bemöta dessa berättelser och medtog även vid varje intervjutillfälle information till intervjudeltagarna om vart man kan vända sig till för att få hjälp. För att minska risken för att mina deltagare skulle utsättas för någon skada, valde jag att avgränsa mina frågor till att inte omfatta intervjudeltagarnas egna erfarenheter, intervjudeltagarnas vänners erfarenheter eller andra för närgångna frågor. Det var viktigt för mig att både jag som forskare och mina intervjudeltagare skulle känna oss trygga under intervjun. Därför försökte jag att, i den mån det var möjligt, att undvika etiskt känsliga frågor².

Innan intervjun berättade jag lite kortfattat om vem jag var och vad jag studerade. Jag informerade även intervjudeltagarna om att jag hade erfarenhet av att prata med utsatta människor eftersom jag själv arbetade på en kvinnojour. Vidare informerade jag intervjudeltagarna om de av Vetenskapsrådet framställda forskningsetiska principerna (Vetenskapsrådet 2002), d v s om forskningens syfte, kortfattat om vilka frågor som skulle behandlas, att deras deltagande var frivilligt och att de när som helst kunde välja att avbryta sitt deltagande, att deras uppgifter kommer att behandlas med konfidentialitet och att de uppgifter som samlats in endast kommer att användas i forskningssyfte (Vetenskapsrådet 2002, s. 7, 9, 12 och 14). Slutligen frågade jag om lov att få spela in mina intervjuer, vilket jag fick för samtliga informanter.

Även om flera av mina intervjudeltagare inte ansåg att det var känsligt att prata om ämnet, har de i sina intervjuer berättat om information som kan anses känslig för någon annan part om den skulle kunna identifieras. Därför är det viktigt att mina intervjudeltagare inte kan identifieras. För att garantera mina deltagares anonymitet har jag gett samtliga ett pseudonym. Det jag däremot inte har ändrat på är deras ålder då jag inte ansåg att detta skulle avslöja deras identitet. Jag har även valt att förvara materialet som en fil på datorn som kräver lösenord. Vidare har jag gjort den avvägningen att inte bifoga transkriberingen av mitt intervjumaterial eftersom detta eventuellt skulle kunna avslöja mina intervjudeltagares identiteter. Gällande anonymiteten så kan det sägas vara en nackdel att gå via ett snöboll- eller kedjeurval eftersom det alltid finns en sammankopplande länk mellan mig och min informant. Eftersom alla mina

² Min åsikt är att detta alltid är subjektivt, d v s det kan aldrig uteslutas helt och hållet att en individ inte har uppfattat en fråga som känslig, vilket ämne det än rör sig om.

intervjudeltagare kom från olika håll, och jag valde avidentifiera mina citat, så är min uppfattning att identifieringsrisken är mycket låg.

Förutom egen utsatthet så var jag även tvungen att förbereda mig mentalt på att det i värsta fall kunde framkomma information som indikerade på eget gärningsmannaskap. Eftersom jag har garanterat mina intervjudeltagare full anonymitet, har jag därför tagit den ställningen att jag inte kan anmäla brottet, även om jag kanske känner en personlig skyldighet att anmäla det jag fått ta del av. Som forskare är man inte juridiskt skyldig att anmäla att man fått kännedom om missförhållanden eller brottslighet (Kvale & Brinkmann 2009, s. 88-89). Det framkom dock inget som antydde på eget gärningsmannaskap under mina intervjuer.

Efter intervjun gav jag intervjudeltagarna mina kontaktuppgifter så att de skulle kunna höra av sig om de hade någon fundering gällande studien. Jag bad dem även att höra av sig snarast om de ångrat sin medverkan. Jag beslutade mig för att låta deltagarna ha en vecka på sig att ångra sin medverkan, en senare ändring skulle eventuellt innebära problem för mig att genomföra min studie på grund av tidsbrist. När jag har fått mitt resultat på denna kurs kommer jag att förstöra intervjumaterialet, något som jag även informerade mina intervjudeltagare om.

Min roll som forskare

Eftersom mina intervjudeltagare enbart var 5-6 år yngre än jag, fann jag det mycket viktigt att värna om min personliga integritet. Jag ville vinna deras förtroende genom att visa mig nyfiken och intresserad av deras historier, samtidigt som jag inte ville att deltagarna skulle uppfatta det som att vi blev vänner (Kvale & Brinkmann 2009, s. 90-91). Intervjuer där heterosexuella män blir intervjuade av en kvinna kan ibland missuppfattas som dejtingsituationer. Många män ser den intresserade forskaren som lyssnar, visar intresse, förståelse och empati som en potentiell flickvän (Skrinjar 2003, s. 122). Detta är mer eller mindre oundvikligt (Ibid, s. 130), och någonting som jag, i den mån det är möjligt, försökt att kringgå genom att t ex inte hålla intervjun på ett café eller liknande. På grund av ämnets känsliga karaktär kan det även vara bra göra intervjuerna avskilt.

Att forskaren skiljer på privat och arbete är viktigt eftersom detta annars kan påverka studiens kvalitet och hållbarhet. Blir forskaren vän med exempelvis intervjudeltagarna eller finansierarna av ett projekt, riskerar resultatet att bli påverkat av forskarens goda vilja. Forskaren blir med andra ord inte helt opartisk (Kvale & Brinkmann 2009, s. 90-91).

Genomförande

Efter att ha läst Stina Jeffners avhandling, *Liksom våldtäkt, typ* (1998), utformades en intervjuguide med teman och ett antal frågor. Jag hade vissa fasta frågor, men lät mina följdfrågor växa fram under intervjun. Frågorna utformades med utgångspunkt från Jeffners intervjufrågor (se Jeffner 1998, s. 50-51). Även om jag inte hade en fast ordningsföljd för mina frågor, hade jag en förbestämd ordning för mina teman. Mina intervjuer kan således sägas vara semi-strukturerade. Fördelen med semi-strukturerade intervjuer är flexibiliteten, som dock även kan vara en nackdel på att resultaten blir svårare att jämföra och analysera (Bryman 2002, s. 301-302). Jag valde att utgå ifrån mer öppna frågor och poängterade för intervjudeltagarna att det inte fanns några rätta eller felaktiga svar, utan att de skulle svara det första som de kom att tänka på.

Som tidigare nämnts valde jag att göra sex intervjuer med tre tjejer och tre killar vid en ålder av 18 till 19 år. Intervjuerna ägde rum i april-maj 2011. Samtliga intervjuer skedde i enrum för att undvika andra personers påverkan. Intervjuerna tog i genomsnitt 30-40 minuter, där intervjuerna med killarna gick något snabbare än intervjuerna med tjejerna. Tjejerna upplevdes som väldigt sociala och öppenhetliga, medan killarna som mer eftertänksamma och lugna. Vidare svarade killarna väldigt precist på det jag frågat efter, medan tjejerna hade en tendens att sväva bort från frågan. Jag tog mig tid och tillät tjejerna göra detta, dels på grund av respekt, men även för att jag gick till intervjuerna med ett öppet sinne och såg all kunskap som värdefull.

Under intervjuerna försökte jag skapa en förtroendefull kontakt med intervjudeltagarna. Detta gjorde jag genom att visa mitt intresse för intervjudeltagarnas berättelser genom att lyssna uppmärksamt, visa förståelse, empati och respekt (Skrinjar 2003, s. 122). Jag upplevde samtliga intervjuer som avslappnade där deltagarna gjorde sitt yttersta för att bidra med information. Jag uppfattade det som att jag i intervjusituationerna hade ett visst maktövertag, dels på grund av min forskarroll men även på grund av att jag var några år äldre än intervjudeltagarna. Genom att uttrycka mig på samma sätt som mina intervjupersoner, försökte jag dock jämna ut denna nivå och försökte sträva efter en mer jämbördig maktsymmetri med mina intervjudeltagare (Kvale & Brinkmann 2009, s. 48-50). Anledningen till att jag försökte eftersträva detta är att jag är av den tron att intervjudeltagare känner sig mer bekväma om det är ett mindre maktövertag, och att detta i sin tur skulle leda till mer och bättre material.

Efter intervjun frågade jag samtliga intervjudeltagare om de ansåg att jag missat att fråga om någonting särskilt, om det fanns något som de ville tillägga eller om de hade någon övrig fråga angående studien. Jag uppfattade det som att intervjudeltagarna uppskattade denna

fråga, dock ansåg de flesta av deltagarna att jag hade täckt ett mycket brett område, och endast någon enstaka ville göra ett ytterligare förtydligande.

Samtliga intervjuer spelades in efter godkännande av intervjudeltagarna. Jag upplevde det inte som att detta var någonting som störde intervjudeltagarna. Inspelningen skedde på min mobiltelefon, vilket kan ha lett till att de unga intervjudeltagarna knappt reflekterat över att inspelningsapparaten var där. Att ha möjligheten att spela in och sedan transkribera materialet underlättar och möjliggör en noggrannare analys av resultatet (Bryman 2002, s. 310). För mig var det en förutsättning att intervjudeltagarna var villiga att vara med under en bandinspelad intervju, eftersom jag ville ha möjligheten att använda mig av citat i min resultatdel.

Analysmetod

Det material som har analyserats kommer från samtliga intervjuer med mina intervjudeltagare. För att få ett noggrannare resultat, samt att för inte missa någon viktig aspekt, valde jag att transkribera alla intervjuer i sin helhet (Bryman 2002, s. 310). Efter att ha transkriberat samtliga intervjuer, valdes citat som jag på något sätt ansåg relevanta för studien. Jag valde citat som jag ansåg mer uttömmande och hade ett för studien intressant innehåll, svar som var mer allmängiltiga utelämnades därmed. Jag som forskare kan med andra ord sägas ha ett tolkningsmonopol, eftersom det är jag som har valt ut och synliggjort vissa citat. Vidare bygger analysen i uppsatsen på mina tolkningar av resultaten (Kvale & Brinkmann 2009, s. 49). För att öka studiens genomskinlighet, samt ge läsaren en egen möjlighet bedöma tillförlitligheten i arbetet, har jag försökt att presentera forskningen på ett lättförståeligt sätt där jag försökt att visa mina tillvägagångssätt steg för steg. Vidare har jag, genom att presentera citat från intervjuerna, möjliggjort för läsaren att ta ställning till mina tolkningar av resultatet (Bryman 2002, s. 271 och Karlsson & Pettersson 2006, s. 62). Jag har återgett mina citat i en skriftspråklig form (se Kvale & Brinkmann 2009, s. 301) där jag, i den mån det varit möjligt, försökt att bibehålla intervjudeltagarnas ordalag och uttrycksätt. För att underlätta strukturen och göra resultatet och analysen mer lätthanterlig, har jag valt göra tematiseringar av mina resultat (se Karlsson & Pettersson 2006, s. 74).

Resultat och analys

Jag har i min studie intervjuat sex gymnasieelever som vid intervjutillfället var mellan 18 till 19 år. Intervjudeltagarna var; ”Daniel” 19 år, ”Christoffer” 19 år, ”Anton” 18 år, ”Ellen” 18 år, ”Molly” 18 år och ”Isabelle” 18 år. Resultaten presenteras utifrån följande teman: genus, definition av våldtäkt, rädsla och utsatthet, det idealiska offret och brottsförebyggande.

Genus

I mitt första tema, genus, presenteras citat och mina tolkningar på ungdomarnas könsförståelse, d v s hur ungdomarna ser på skillnader och likheter mellan könen. Jag kommer framför allt att belysa olikheter mellan könen. Samtliga intervjudeltagare ansåg att det fanns markanta skillnader mellan könen. Skillnaderna kunde preciseras bättre och mer utfylligt än likheterna. En av de intervjudeltagare som uppfattat dessa skillnader är Ellen:

Forskare – Anser du att det finns skillnader mellan tjejer och killar?

Ellen – Jaa...

F – Hur tror du att de kan se ut?

E – Ja men i skolan, jag tycker killar måste ta lite mer plats för att visa att de är coola och macho, annars är de liksom nördiga och töntiga. Killar ska också hålla på och höras mycket i skolan. Tjejer är ju också lite så som ska ha uppmärksamhet och så, men liksom, inte alls lika mycket som killar. Killar är mer aggressiva. Tjejer gillar att sminka sig och kläder och så. Killar hamnar ofta i bråk, är våldsamma och slåss.

Ellen konstaterar i citatet ovan att det finns skillnader mellan tjejer och killar. När hon beskriver sina föreställningar om killar, talar hon i termer om hur hon anser att killar *tror sig bör vara* och hur killar *är*. Det finns ett antagande i hennes uttalande om att killar som inte tar plats är töntiga. Jag tolkar det som att hon menar att killar måste vara lite stökiga och bråkiga för att bevisa att de inte är mesiga. Ellen uppfattar att tjejer också försöker att få uppmärksamhet, men inte i samma utsträckning som killar. Vidare beskriver Ellen tjejer utifrån intressen som har med utseendet att göra, och killar utifrån olika sätt att vara på. Detta kan tolkas enligt genusteorier, där Ellen kan sägas beskriva de normer som råder i samhället för tjejer och killar. Tjejer ska vara snälla, söta, stillsamma och lydiga, medan killar ska vara coola, hårda och ta plats. En tjej som är högljudd och tar plats i skolan blir betraktad som pojkaktig och uppmanas att dämpa sig, medan en kille som gör samma sak stärker sin rang mellan andra killar (Lander 2003b, s. 32 och Pettersson 2003, s. 142). Ett annat sätt att tolka killarnas stökighet på kan vara utifrån ett maktperspektiv, d v s om vi utgår ifrån att den som är stökig och bråkig tar ett stort utrymme som innebär en viss makt (Jeffner 1998, s.73). Detta

skulle i sådana fall innebära att killar redan i tidig ålder lär sig hur de får makt och hur de kan styra (framtida ledarskap), genom att i skolan vara bråkiga och ta plats. Dessa skillnader mellan killar och tjejer verkar ha levt kvar de senaste 13 åren, då Jeffners intervjudeltagare Frida ger en liknande beskrivning på samma fråga. Frida beskriver killarna som mer bråkiga än tjejerna, och att det är just de bråkiga och hårda killarna som anses som coola. Precis som Ellen beskriver Frida killarna utifrån ett sätt att vara på, medan tjejerna utifrån hur de ska se ut (Ibid, s. 69-71).

På frågan om vilka förväntningar som fanns på killar och tjejer, skilde sig svaren åt mellan könen. Samtliga tjejer tyckte sig ha högre krav på sig själva när det gällde studierna, än vad killarna verkade ha, detta upplevde tjejerna som jobbigt. Killarna tolkade däremot frågan som att den syftade till utseendemässiga förväntningar.

F – Vilka förväntningar finns det på tjejer respektive killar i din ålder?

Christoffer – Ja alltså det klassiska är väl Barbie- och Kendockor. En kvinna ska se ut så och bete sig så och en kille ska se ut så och bete sig så liksom. Killar ska vara liksom stora och starka. Tjejer ska sminka sig och vara fina och du vet det där. Det är väl den stereotypbilden jag kan tänka mig.

F – Vad händer om man bryter mot det då tror du?

C – Ja då hamnar man väl liksom utanför normerna. Man sticker väl ut lite mer då. Det kan man ju märka på hur människor uppfattar dem och hur de för sig och så.

F – Vad tror du att det kan få för några konsekvenser?

C – Ja det borde ju inte bli negativa. Alla är ju olika liksom, men jag tror att det är vanligt att det blir så. Så om det är en kille som är homosexuell och betar sig väldigt feminint så kan ju folk titta ner på honom och tycka illa om honom på grund av det.

Christoffer ger, precis som Ellen, uttryck för de i samhället rådande normerna för killar och tjejer. Killar ska vara stora, starka och ha ett sexuellt begär riktat mot tjejer, tjejer ska vara fina att titta på (Pettersson 2003, s. 142 och Lander 2003b, s. 32). Att illustrera detta med exempel som Barbie- och Kendockor, sätter dessa föreställningar på sin yttersta spets. Kan man inte leva upp till dessa förväntningar riskerar man utanförskap. Enligt Christoffer borde en homosexuell man som betar sig feminint inte bli behandlad sämre än någon annan, ändå kommer han förmodligen att bli ifrågasatt av omgivningen (se Mendel-Enk 2004, s. 77). Jag tolkar detta som en oro för att inte uppfylla manlighetskraven, som säkert slagit de flesta killar någon gång under uppväxten. Min teori är att inte tjejer i samma utsträckning som killar, reflekterar över feminina homosexuella män. En förklaring till att killar reflekterar över homosexuella män, skulle kunna bero på att många män sägs bära på någon form av homofobi (Tiby 2006, s. 88).

På frågan om det rådde jämställdhet mellan tjejer och killar i intervjudeltagarnas egen ålder var det ingen av intervjudeltagarna som svarade nej. De flesta ansåg att det var ”ingenting som man reflekterade över, så då måste det ju vara jämställt”.

F – Tycker du att det är jämställt mellan tjejer och killar i din ålder?

Molly – Bland mina kompisar tycker jag att det är så. I skolan är det nog annorlunda, men jag tycker inte att jag märker det så jättemycket. Vissa grejer är mer accepterat att göra om man är kille.

F – Har tjejer och killar lika mycket rätt till allting?

M – Ja visst, det tycker jag, men vissa grejer är ju mer accepterat om man är kille än om man är tjej. Amen du vet, en kille kan ju ligga runt med en massa tjejer, men om en tjej gör det så är hon en slampa.

Molly uttrycker i ovannämnda citat att hon anser att det är jämställt mellan hennes kompisar. Ändå tycker hon inte att tjejer och killar har samma handlingsutrymme när det kommer till sexualitet. En kille får ligga runt med en massa tjejer utan att bli ifrågasatt, medan en tjej som gör samma handling blir betraktad som en slampa. Mollys uttalande vinner stöd i tidigare forskning av genus och sexualitet. Sexualitet har, som tidigare nämnts, historiskt sett varit förbehållen mannen, och kvinnans kropp har endast varit ett objekt för mäns nöjen (Lander 2003b, s. 34-35). Reglementeringen som existerade fram till 1918 innebar en rätt för staten att kontrollera kvinnors kroppar i syfte som en handelsvara för att tillfredställa mäns sexuella behov (Svanström 2003, s. 179-184). Även om denna bestämmelse upphörde 1918, finns idag i samhället fortfarande olika sätt att kontrollera kvinnors sexualitet på, t ex föreställningar om den ”fina” kvinnan (madonnan) och den ”smutsiga” kvinnan (horan). Dessa föreställningar, som dels innefattar utseendemässiga krav men även personlighetsmässiga krav, förminskar kvinnors handlingsutrymme (Lander 2003b, s. 32, 39-42 och Pettersson 2003, s. 148). Jag tolkar det underförstått i Mollys uttalande att en kille som har sex med många tjejer blir betraktad som en charmör och hans värde stiger, medan en tjej som gör samma sak blir betraktad som en hora utan något värde alls. Dessa föreställningar finns även bland Jeffners intervjudeltagare som anser att det är tjejernas egen uppgift att hålla sig inom gränsen för hur en ”fin” tjej ska vara. Tjejer som är klädda och sminkade på ett utmanande sätt, är stöddiga och flirtar mycket blir betraktade som lössläppta och horor. Killar som gör detsamma anses som coola och populära (Jeffner 1998, s. 200-203).

Definition av våldtäkt

Mitt andra tema handlar om hur ungdomar uppfattar innebörden av våldtäkt. Samtliga intervjudeltagare tog avstånd från handlingen och såg våldtäkt som avskyvärt och som endast en sjuk människa kan vara kapabel att utföra. Eftersom att definition av våldtäkt är en central del i detta arbete, följer nedan tre skilda citat:

F – Vad anser du är en våldtäkt?

Ellen – Det är när en kille gör någonting sexuellt mot en tjej som hon inte accepterar eller vill vara med på. Det tycker jag är en våldtäkt, alltså om hon verkligen inte vill, och han inte lyssnar. Det är jätteviktigt att tjejen säger nej, för annars vet ju inte han att hon inte vill. Om man påbörjar någonting, och så säger hon ingenting, då vet ju inte han att hon inte är med på det. Det är viktigt också att hon säger nej, även om han inte frågar.

Christoffer – Det kan ju vara allt från att du bara tar fel på någon liksom. Det behöver ju inte vara att du klär av henne helt naken liksom och tvingar på dig sex. Det är många som säger att man inte kan våldta någon i ett förhållande, men det är ju samma sak där. En våldtäkt är ju en våldtäkt, om du gör det mot hans eller hennes vilja.

Anton – Det är väl när... Asså om tjejen säger att hon inte vill då är det väl våldtäkt. Och om man inte säger något alls också. Alltså om man inte sagt att det är okej så är det väl en våldtäkt kanske. Jaa.

Ellen och Christoffer har till början en likvärdig förståelse av våldtäkt. Ingen av dem talar om samlag som en yttersta gräns för vad som är att betrakta som en våldtäkt. Båda menar istället att gränsen kan vara mycket vidare än så, dvs allt som kan uppfattas som sexuellt och i situationen fel, kan vara att betrakta som en våldtäkt. Detta indikerar på en förändring av ungdomars attityder och definition av våldtäkt sedan Jeffners studie, eftersom hennes intervjudeltagare huvudsakligen definierade våldtäkt som ett samlag mot någons vilja (Jeffner 1998, s. 171). Detta kan vara ett tecken på att vår definition av sexualitet och jämställdhet har förändras i den meningen att vi idag har en lägre toleransgräns. Efter denna definition skiljer sig Ellens och Christoffers syn på vad en våldtäkt är. Ellen påpekar betydelsen av att tjejen säger nej. Enligt henne räcker det inte med att tjejen inte vill, hon måste även muntligt förmedla detta i form av ett nej. Ansvar ligger således på tjejen, någonting som stämmer överens med Jeffners intervjudeltagares åsikter om att ”en våldtäkt är det som sker efter ett nej” (Ibid, s. 232). Jag tolkar det som att Christoffer och Anton är av en annan uppfattning. Christoffer anser att man kan bli våldtagen i ett förhållande. Underförstått i det påståendet är att man förmodligen har haft sex med sin partner vid ett eller flera tillfällen. Jag tolkar det som att Christoffer menar att detta i sin tur inte nödvändigtvis behöver innebära att man för

den skull alltid är villig att ställa upp. Att man en gång sagt ja till att ha sex med sin partner vid ett tillfälle, behöver med andra ord inte betyda att man alltid skulle säga ja. Detta synsätt anser jag hänger ihop med Antons tankar kring våldtäkt. Jag tolkar det som att det första Anton kommer att tänka på i sitt försök att definiera våldtäkt är just det Ellen sagt i sitt citat, när en tjej sagt nej och killen inte lyssnat. Efter att han sagt detta kommer han på att det kanske inte alls är så han tycker, och ändrar sig till att våldtäkt även bör innefatta om man inte sagt någonting alls, d v s varken sagt ett ja eller ett nej. Denna definition av våldtäkt är enligt min mening att jämföra med ”allt som sker före ett ja är en våldtäkt”, och går tvärt emot Jeffners intervjudeltagares uppfattningar. Detta förutsätter således en fråga om samtycke, vilket Anton är inne på när han pratar om var gränsen går för vad som ska räknas som en våldtäkt.

F – Var anser du gränsen går för vad som ska räknas som en våldtäkt?

Anton – Ett ja är väl ett ja. Jag tycker man ska fråga innan om man inte vet helt säkert ändå. Jag menar, tjejen kanske känner att det aldrig finns något läge att säga nej. Så jag menar... jag tycker att det är upp till killen att kolla.

Daniel – Den går ju när den ena personen inte vill tycker jag. Alltså när man övertygar en person så är inte det heller rätt tycker jag, utan då har man gjort fel där också nästan. Det är ju fortfarande det där med mot den ena personens vilja. Om min grundtanke från början är att vi inte ska ligga med varandra och så får den här personen mig till att göra det, då har jag blivit övertalad och det är minst lika fel.

Isabelle – Alltså om killen tjarar och tjejen till slut säger ja, då går hon ju ändå med på det själv. Jag tycker gränsen går vid typ om hon blir hotad. Jag tycker att hon måste vara tydlig och säga att hon inte vill, hon kan ju inte bara tänka att ”nej jag vill verkligen inte, men får väl gå med på det ändå”. Hon måste ju framföra till honom att hon inte vill, och är det ett ”nej” då är det inte okej. Då spelar det ingen roll om man är gifta, eller tillsammans eller inte tillsammans. Om hon vid tjar går med på det, då tycker jag inte att det är en våldtäkt, så ja, gränsen går vid det sista ”nej:et”.

Till min förvåning hade alla killarna en helt annan syn på våldtäkt än tjejerna. Christoffer ansåg att man kunde bli våldtagen i ett förhållande, Daniel ansåg att det var minst lika fel att övertala någon till sex som att tvinga någon till det och Anton ansåg att man alltid ska fråga om samtycke innan. Samtliga tjejer påpekade istället vikten av att säga ett tydligt nej, annars kunde inte killen veta att man inte ville. Vidare ansåg tjejerna att om man inte säger nej, kan det aldrig räknas som en våldtäkt även om man hade sex mot sin vilja. Då får man med andra ord skylla sig själv. Tjejernas åsikter synes vara likvärdiga med Jeffners intervjudeltagare. Jag tolkar det som att tjejerna i mina intervjuer ger uttryck för det Jeffner kallar för tolkningsföreträde. Om en tjej inte säger att hon inte vill, då har killen tolkningsföreträde och kan på så vis anta att hon vill (Jeffner 1998, s. 203). Killarna verkar däremot ha en

”modernare” syn på samma fråga, och det Anton uttrycker i sitt citat är dessutom förenligt med förslaget om samtycke (SOU 2010:71). En förklaring till tjejernas och killarnas skilda svar kan vara att tjejerna uppfostras till att man alltid måste vara tydlig med att säga nej. Den senaste debatten om att en kvinna i princip ska kunna gå naken utan att bli våldtagen är relativt ny och någonting som säkert har gjort ett visst avtryck. Dock är jag av den uppfattningen att det finns ett grundantagande om att det är tjejens ansvar att säga nej, som går långt tillbaka och förmodligt sitter djupt inpräntat i dagens kvinnor. Detta antagande är förenligt med de föreställningar som finns om att en kvinna ska ”hålla på sig” (Lander 2003b, s. 42). Antagandet om ett ”nej” går med andra ord långt tillbaka, medan debatten om ett ”ja” är relativt ny. Ytterligare en förklaring till mina intervjudeltagares svar kan vara att killarna faktiskt är rädda för att bli anklagade för att vara potentiella våldtäktsmän, och att de därför blivit allt mer försiktiga i sitt handlande. De kanske funderar mer på vad konsekvenserna kan bli om man inte är tydlig.

Rädsla och utsatthet

Syftet med detta avsnitt är att skildra hur killar och tjejer talar om sin rädsla för att bli utsatta för våldtäkt. Samtliga intervjudeltagare upplevde att tjejer levde med en ständig oro för att bli utsatta. Denna oro har resulterat i att tjejerna dagligen vidtar olika försiktighetsåtgärder, som t ex att alltid prata med någon i telefonen när de går hem, alltid gå hem tillsammans med någon kompis, att åka taxi istället för att gå m m. Även killarna upplevde en rädsla för att bli utsatta, men då främst av någon annan kille. Nedan följer ett citat där Molly berättar om sin rädsla för att bli utsatt:

F – Tror du att tjejer är rädda för att bli våldtagna? D v s, tror du att de vidtar försiktighetsåtgärder?

Molly – Jaa, jag har börjat ta taxi hem när jag är ute, för att jag vill inte riskera... Bussen stannar en bit bort ifrån där vi bor, den går hela natten och så, men den stannar fortfarande några kvarter bort. Jag känner mig inte alls säker i området som jag bor i, och då gör jag så att jag tar taxi istället, då känner man sig trygg. Ändå så känner man att det känns konstigt att åka taxi hem själv med någon man som man inte känner. Senast jag åkte taxi då var det ändå en tjej som körde, och hon sa att man kan beställa att det är en tjej som kör. Och ändå sitter jag där och åker taxi och slipper ta bussen och så, men man känner sig fortfarande osäker. Alltså så ska det ju inte behöva vara. Sen vet jag att det är många tjejer som har överfallsalarm, och typ du vet sån där spray som man kan ha. Jag tror de flesta tjejer tänker att det alltid kan hända någonting.

Molly uttrycker en rädsla för att bli utsatt som är så pass stor att den medför att hon alltid tar taxi hem när hon har varit ute på kvällen. Bussen går visserligen hela natten, men hon vill inte riskera att någonting ska hända sträckan mellan busshållsplatsen och hemmet. Trots att Molly tar taxi hela vägen hem, är hon ändå rädd för att någonting ska hända. Är taxichauffören en man, finns det en oro hos henne för att bli utsatt för övergrepp av honom. En rädsla som hon önskar att hon kunde slippa. Vidare berättar hon att hon vet att många tjejer har överfallsalarm och spray för att skydda sig mot ett eventuellt överfall. Hon tror att de flesta tjejer ständigt är oroade för vad som kan hända. Jag kopplar denna rädsla till det som Wennstam och Pettersson har beskrivit, dvs att det finns ett antagande från samhället om att alla män är potentiella våldtäktsmän och att det är kvinnans eget ansvar att skydda sig från att bli utsatta för detta. Denna bild av mäns sexualitet, bygger författarna på olika domstolsutlåtanden, där domstolen bl a ifrågasatt kvinnan för att hon ”följde med en ytligt bekant man som erbjöd henne skjuts hem” eller ”följde med en man hem som hon upplevde som hjälpsam för att låna dennes telefon för att ringa efter en taxi”. I dessa situationer har skuldfrågan gått över på kvinnan eftersom hon har varit oförsiktig och tagit risker (Pettersson 2007, s. 92-94 och Wennstam 2004b, s. 19). Denna typ av debatt i domstol och media får troligtvis konsekvenser och gör att kvinnor idag reflekterar mer över sitt handlande och är mindre benägna att ta risker. Enligt Nils Christie skulle Molly i sin nämnda situation ha svårt för att få legitim status som offer, eftersom hon inte faller in i mallen för det idealiska offret. Hon är på väg hem sent på natten från en kväll ute på krogen inne i stan och hon har druckit alkohol (Christie 2001, s. 47-48). Hon kan därför sägas ha varit delaktig i sin egen utsatthet (Ibid, s. 48-50).

Det är inte bara tjejer som vidtar försiktighetsåtgärder i syfte att skydda sig själva. Att bli utsatt är även någonting som killar är oroliga över. Ellen tror att det är en killes största rädsla att bli våldtagen, eftersom detta förmodligen skulle ta ifrån dem deras manlighet. Christoffer är av en liknande åsikt:

F – Tror du att det finns någon motsvarande rädsla hos killar?

Christoffer – Jag tror att killar är väldigt rädda för att bli våldtagna av en kille. Det var en kompis som var på Södermalm då, så var det nån våldtäktssnubbe som.. ja han våldtog liksom killar då. Då gick min kompis med nycklarna som knogjärn liksom utifall han skulle komma. Jag tror att det är.. för en kille att bli våldtagen av en annan kille är nog väldigt jobbigt tror jag.

F – På vilket sätt skulle det vara jobbigt?

C – Nej men att de skulle känna sig väldigt omaskulina eller nått sånt där på något sätt.

Christoffer uttrycker i ovannämnda citat att det finns en rädsla hos killar för att bli våldtagna av en annan kille. Han beskriver hur hans kompis vidtog försiktighetsåtgärder när han gick hem själv en sen kväll från krogen. Vidare förklarar Christoffer att han tror att det skulle vara väldigt jobbigt för en kille att bli våldtagen av en annan kille. Detta på grund av att en killes manlighet skulle förminsкас om de skulle bli utsatta för ett sådant angrepp. Jag upplever Christoffer som väldigt verbal som kan sätta ord på vad rädslan innebär. Eftersom manlighet är föränderligt och någonting som ständigt måste upprätthållas, kan den precis som Christoffer antyder förminsкас av en annan mans angrepp mot den (Mendel-Enk 2004, s. 78). Att bli åtrådd av en kille, att vara rädd, svag och passiv är egenskaper som inte anses som manliga och som förmodligen tillfaller en kille som blir utsatt för en våldtäkt (Pettersson 2003, s. 139-142). En kille som blivit våldtagen av en annan kille riskerar förmodligen att bli betraktad som en "fitta", "bög" eller en "kärring" i andra mäns ögon (Mendel-Enk 2004, s. 77), och att detta i värsta fall kan innebära att de utesluts från andra mäns sällskap (ibid s. 70). Förutom ett genusperspektiv kan Christoffers uttalande analyseras utifrån Nils Christies teori om det idealiska offret. En kille har svårt att få legitim status som offer i ett våldtäktsfall eftersom det finns ett antagande om honom som stor och stark och att han borde ha kunnat försvara sig (Christie 2001, s. 47-48). En kille kan vara så pass stark för att kunna föra sin talan, men är förmodligen inte så pass svag för att inte bli betraktat som ett hot (Christie 2001, s. 51).

Att bli utsatt för en våldtäkt tror många av intervjudeltagarna är något av det värsta som kan hända en människa. Intervjudeltagarna beskriver en våldtäkt som någonting som förmodligen lämnar stora ärr som är svåra att få bort, att man får ett stort hål inom sig och att en del av ens liv är förstört. Isabelle instämmer med följande beskrivning:

F – Hur tror du att det känns för den som blivit utsatt?

Isabelle – Förjävligt, hemskt. Jag tror att de har svårt att gå vidare, man kan ju inte bara låssas om som att ingenting har hänt. De har ju säkert mardrömmar och vågar väl inte gå ut igen på ett tag. De har ju nästan fått livet förstört, de kommer ju alltid ha men för livet liksom. Även om det går en väldigt lång tid så kommer de ju alltid att ha det i åtanke, att det har hänt, och det är liksom ingenting som man kan komma ifrån. Det är ju jättehemskt liksom.

Denna beskrivning kan nog de flesta människor hålla med om. Att bli våldtagen på något sätt, innebär en kränkning för varje människa. Men det som jag själv reflekterat över efter intervjuerna, är att det verkar som om konsekvenserna av våldtäkt, är olika beroende på om det är en man eller en kvinna som blivit utsatt. En kille som blivit våldtagen av en annan kille

riskerar att få sin manlighet ifrågasatt (se Mendel-Enk 2004, s. 77-78 och Pettersson 2003, s. 139-142). En kvinna som blivit våldtagen, löper stor risk för att bli ifrågasatt för sitt handlande, men kan även sägas förlora sitt värde/heder (se Wennstam 2004b, s. 19 och Edwards 2004, s. 255). I bägge fallen är detta synsätt både ur offrens och ur omgivningens perspektiv.

Det idealiska offret

Även om samtliga intervjudeltagare såg våldtäkt som en förkastlig handling, ansåg alla tjejerna att det kan finnas omständigheter då tjejen får skylla sig själv om hon blir utsatt, d v s om hon inte hade varit tydlig med att säga nej. De hade även en föreställning om vilka tjejer som blir utsatta. Detta var det ingen av killarna som höll med om. Något som både tjejerna och killarna var överens om var att en person som våldtar måste vara sjuk på något sätt. Nedan följer en beskrivning om hur ungdomarna uppfattade offret och gärningsmannen:

F – Tror du att våldtäkt lättare drabbar någon speciell typ av tjejer?

Isabelle – Ja men det är klart. Asså, det beror helt på hur man betar sig, om man liksom klär sig jätteutmanande och är sådär... alltså det finns ju ett sätt man kan vara på så man alltså bjuder in till det. Och kanske om en kille tafsar på en att man bara skrattar istället för att säga såhär ”men sluta”. Till exempel sånt triggas ju dem, och ja då får man ju lite skylla sig själv.

Ellen – Egentligen tror jag väl att det kan drabba vem som helst, men jag tror ofta också att det kan va' lite så att killar kan skylla lite på att hon såg lite slampig ut och så. Men även att man lockar dem för mycket, att man antyder att de har en chans och så sen säger man ändå nej. Då blir de nog irriterade och arga. Man får liksom inte ”teasa” dem eller vad man ska säga. Typ få dem att tro att de har en chans, och så har de inte det.

Jag tolkar det som att Isabelle och Ellen är av den uppfattningen att det finns en kategori av tjejer som bjuder in till våldtäkt. Denna uppfattning kan tolkas utifrån det Jeffner kallar ”horan som omständighet”. Det finns enligt Jeffners intervjudeltagare tjejer som har ett rykte som lössläppta, d v s tjejer som är klädda och sminkade på ett utmanande sätt och som tycker om att flirta. Dessa attribut ger signaler om att man är ”villig”. Är man på detta sätt får man skylla sig själv om killen sen ”går på en”. Killarna har med andra ord tolkningsföreträde, och det är tjejernas eget ansvar precis som Ellen beskriver inte ”teasa” killarna. Tjejer som är flirtiga, tar plats och är orädda bryter mot gällande genusnormer för hur en kvinna bör vara. En våldtäkt mot dessa tjejer kan vara ett sätt att straffa dem för att de brutit mot de rådande normerna (Jeffner 1998, s. 200-205).

Samtliga intervjudeltagare hade en tydlig bild av vilken typ av killar som är våldtäktsmän. Intervjudeltagarna var alla överens om att dessa killar är ”sjuka” på något sätt och ”inte är funtade som vanliga människor”. ”Sjukdomen” som en våldtäktsman bär på, tror intervjudeltagarna är ett resultat av något slags trauma i barndomen.

F – Tror du att det är någon speciell typ av killar som våldtar?

Molly – Alltså nått fel måste det ju ändå vara... någonting i deras uppväxt som har påverkat deras personlighet. Kanske en pappa som slagit dem, eller en mamma som supit. Alltså någonting dåligt i sin uppväxt. Kanske blivit utsatt för sexuella övergrepp av en familjemedlem. Så nånting är det ju, jag tror inte att en fullt frisk person går runt och våldtar. Det är nånting fel, förmodligen i uppväxten.

Enligt Molly är det något fel på en våldtäktsman, ett fel som mest troligt har uppkommit som ett resultat av något slags trauma i barndomen. Dessa föreställningar om våldtäktsmän är förmodligen lätta att ta till sig, och även förenliga med Jeffners intervjudeltagares åsikter (Jeffner 1998, s. 213). Enligt Jeffners intervjudeltagare är en våldtäktsman inte normal. Detta innebär med andra ord att en kille som uppfattas som en normal och trevlig kille inte kan vara en våldtäktsman (Ibid, s. 278-279). Dessa föreställningar är förenliga med Christies teori om det idealiska offret. Det idealiska offret kräver en idealisk gärningsman. En ung, snygg, populär kille som kan få vilken tjej han vill kan inte sägas utgöra en idealisk gärningsman. En idealisk gärningsman är avvikande och liknar mer ett ”monster” som lurar i buskarna. Katarina Wennstam vill i boken ”En riktig våldtäktsman” (2004a) slå hål på myten om den avvikande våldtäktsmannen. Hon menar att det finns ett en föreställning i samhället om att vissa män inte är våldtäktsmän. Att kvinnor dagligen utsätts för övergrepp av snälla och blyga killar, populära arbetskamrater, kändisar, respekterade chefer är inget vi vill veta, vi vill inte att det ska vara så (Wennstam 2004a, s. 241). Det är med andra ord inte särskilt konstigt att Molly är av den uppfattningen. Vi vill inte se våra egna killar som potentiella våldtäktsmän, våra killkompisar, våra pojkvänner och våra pappor är snälla killar, då är det lättare att beskylla tjejen för att ha varit lösaktig eller att hon innerst inne har varit med på det. Ett exempel på detta är Bjästa-fallet³ (Uppdrag Granskning 2010-03-24).

³ 14-åriga Linnea våldtogs inne på en skoltoalett av en jämnårig skolkamrat. Även fast hon anmält killen som våldtog henne och han dessutom erkänt, var det ingen som trodde på henne. Hela samhället i Bjästa vände henne ryggen och de elaka ryktena florerade om henne (Uppdrag Granskning 2010-03-24).

Brottsförebyggande

Samtliga intervjudeltagare uppgav att våldtäkt, genus och sexualitet inte är någonting som de brukar diskutera vare sig i skolan eller vänner emellan. Ungdomarnas förslag på hur man skulle kunna arbeta brottsförebyggande låg främst på åtgärder riktade mot kvinnan och inte gärningsmannen, en åsikt som Ellen delar:

F – Har du några idéer om hur man skulle kunna motverka att en våldtäkt sker?

Ellen – Vara mer försiktig. Som jag sa förut, inte gå hem ensam sent på nätterna. Alltid ha telefonkontakt med någon.

Föreslagna brottsförebyggandeåtgärder var bl a: att lära ut självförsvar i skolan t ex Krav Maga, att man som tjej är mer försiktig och inte går ensam sent på nätterna, att man alltid har telefonkontakt med någon på väg hem t ex polisens journummer, att det inrättas stödgrupper för unga tjejer och killar, att fler poliser är ute och patrullerar på kvällarna, fler nattvandrare och sterilisering av återfallsförbrytare.

Slutsatser och diskussion

Enligt Jeffners intervjudeltagare är en våldtäkt när någon har samlag med någon mot dennes vilja. Mina intervjudeltagare hade en vidare definition på våldtäkt, och ansåg att det var när någon utförde en handling som kunde uppfattas som sexuell, utan den andre partens samtycke. Vissa ansåg att enbart beröring på fel sätt kan vara att betrakta som en våldtäkt.

En annan skillnad mellan min och Jeffners studie är var gränsen går för vad som anses som våldtäkt. Jeffners intervjudeltagare ansåg att våldtäkt är förhandlingsbart till killens fördel. Tjejerna i min studie delade Jeffners intervjudeltagares syn om förhandlingsutrymmet, och poängterade betydelsen av att säga nej på ett tydligt sätt, annars kunde det enligt deras åsikt inte betraktas som våldtäkt. Killarna ansåg däremot att man bör fråga om den andra personens samtycke innan man påbörjar någonting. Detta innebär att tjejerna ger en reaktion *på någonting som hänt*, om de inte är med på noterna. Med andra ord, en våldtäkt är det som sker efter ett nej. Killarna var däremot av den uppfattningen att man måste fråga tjejen *innan något hänt*, eftersom tjejen kanske inte tyckte att det var lägligt att säga nej. Med andra ord, en våldtäkt är det som sker innan ett ja.

Detta skulle kunna ge en indikation på att det har skett en viss attitydförändring sedan Jeffners studie från 1998. Om denna förändring som mina intervjudeltagare ger en bild av skulle gälla för en större grupp, skulle det kunna vara en indikation på att den allmänna

definitionen i samhället av sexualitet och jämställdhet har förändrats i en positiv riktning, i den meningen att vi idag har en lägre toleransgräns på vad som betraktas som en våldtäkt och att män idag är mer lyhörda för kvinnors vilja.

Jag uppfattade av mina intervjudeltagare som att det fanns normer för hur killar och tjejer skulle vara. För mina och Jeffners intervjuade tonårstjejer är det utseendemässiga av störst betydelse, medan för tonårskillarna är det attityden som är det viktigaste. Jag upplevde att mina intervjudeltagare fann att de normer och förväntningar som finns på dem, är jobbiga att leva upp till. Jag finner det intressant att se hur genus skapas i vardagliga situationer, och hur dessa föreställningar som vi bär med oss påverkar oss i våra dagliga val. Jag tror att en öppen debatt, där man på tydligt sätt pekar på vad som är biologiskt och vad som är socialt, skulle minska de normer som finns för män och kvinnor och på så vis inte begränsa människor på samma sätt.

Mina intervjudeltagare delar Jeffners intervjudeltagares bild av en våldtäktsman. En våldtäktsman är, enligt intervjudeltagarna, en person som blivit ”sjuk” på grund av något slags trauma i sin barndom. En kille som betraktas som ”normal” kan med andra ord inte betraktas som en våldtäktsman. Kopplat till att eleverna inte diskuterar detta ämne i skolan, så är risken stor att de får denna bild från media, där gärningsmannen ofta utmålas som ett ”monster”. Problem uppstår när gärningsmannen har uppfattats som en populär och omtyckt person, eftersom vi inte vill tro sådant om ”våra killar”. Då ligger det närmare till hands att lägga över skuldfrågan på tjejen; hon kanske var kär i killen, hon kanske ansågs som lösaktig, hon kanske inte sagt nej på ett tydligt sätt och hon kanske inte uppträdde som omgivningen förväntat sig efter våldtäkten. För att förändra denna felaktiga bild om våldtäktsmän, kan man kanske i skolan på ett tidigt stadium föra en diskussion om hur de vanligaste våldtäkterna ser ut, en bild som inte alls stämmer överens med ”buskvåldtäkterna”. En förändrad bild av våldtäktsmannen kan eventuellt leda till fler fällande domar till offrets fördel.

För att komma åt problemen runt sexualbrott, anser jag att det kan vara klokt att föra en dialog med ungdomarna, om deras syn på hur man eventuellt skulle kunna motverka att en våldtäkt sker. Jag tror att deras åsikter kan vara värdefulla eftersom de ser problemet utifrån en helt annan synvinkel än politiker och andra beslutsfattare. Kanske skulle en öppen dialog mellan elever och lärare där sexualitet, genus och relationer blev en del i utbildningen på grundskolan och gymnasiet, kunna resultera i ökade insikter och därmed en ökad jämställdhet.

Avslutningsvis kan jag konstatera att mina intervjudeltagare var av en annan uppfattning än Jeffners intervjudeltagare vad gäller definition av begreppet våldtäkt. Mina intervjudeltagare definierade begreppet som en handling som kunde uppfattas som sexuell,

utan den andre partens samtycke. Ytterligare en skillnad mellan min studie och Jeffners är att killarna som jag intervjuat anser att man bör fråga om samtycke istället för att förutsätta detta. I övrigt var mina intervjudeltagares åsikter förenliga med Jeffners intervjudeltagare, d v s vad gäller genus och sexualitet, det idealiska offret och den idealiska gärningsmannen. Vidare fann jag att båda mina teoretiska perspektiv förklarade stora delar av mina intervjudeltagares berättelser. De skillnader som jag avläst mellan min och Jeffners studie kan vara en liten indikation på förändringar i rätt riktning för jämställdheten.

Föreslagen framtida forskning

Jag kan konstatera att forskning om ungas definition av våldtäkt är begränsad. Jeffners studie från 1998 är den senaste studien som jag funnit inom området. Jag anser det därför finnas ett visst värde i att genomföra liknande studier på ett bredare underlag där man undersöker ungdomars attityder till och definition av sexualitet, jämställdhet och genus. Jag är av den uppfattningen att man bör studera och försöka identifiera eventuella framtida förändringar i attityder hos ungdomar, för att på så vis kunna dra nytta av denna kunskap för att lagstiftning, skolväsende och brottsförebyggande åtgärder ska kunna utvecklas i samma takt som den ständigt pågående förändringen av vår tids syn på sexualitet och jämställdhet.

Litteraturförteckning

Borland, K. (1997). ”’That’s not what I said’ Interpretive conflict in oral narrative research”. I: Perks, R. & Thomas, A. (red.), *Oral History Reader*. s. 320-332. London: Routledge.

Bredström, A. (2001). "Maskulinitet och kamp om nationella arenor – reflektioner kring bilden av 'invandrarkillar' i svensk media". I: de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (red.), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. s. 182-206. Stockholm: Atlas.

Brottsförebyggande rådet. (2008).. *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Västerås: Edita Nordstedts.

Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Christie, N. (2001). ”Det idealiska offret”. I: Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.), *Det motspänstiga offret*. s. 46-60. Lund: Studentlitteratur.

Edwards, M. (2004). "Våld utan gränser: om krig och hotad manlighet". I: Y. Svanström & Östberg, K. (red.), *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*. s. 245-270. Stockholm: Atlas.

Gothlin, E. (1999). *Kön eller Genus?* Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.

Grevholm, E., Nilsson, L. & Carlstedt, M. (2005). *Rapport 2005:7. Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*. Västerås: Edita Nordstedts.

Jeffner, S. (1998). *Liksom våldtäkt, typ... Om ungdomars förståelse om våldtäkt*. Stockholm: Brevskolan.

Karlsson, J. & Pettersson, T. (2006). ”Det blir vad vi gör det till! Om att skapa och analysera ett intervjumaterial”. I: Roxell, L. & Tiby, E. (red.), *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. s. 57-83. Lund: Studentlitteratur.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lander, I. (2003a). *Den flygande maran: en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Lander, I. (2003b). "Genus, normalitet och avvikelse. Med kroppen som utgångspunkt". I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. s. 21-45. Lund: Studentlitteratur.

Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (2003). "Presentation av antologin och en feministisk kritik av kriminologin". I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. s. 7-20. Lund: Studentlitteratur.

Leander, K. (2007). "The Decade for Rape". I: von Hofer, H. & Nilsson, A. (red.), *Brott i välfärden. Festskrift till Henrik Tham*. s. 203-224. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Mendel-Enk, S. (2004). *Med uppenbar känsla för stil. Ett reportage om manlighet*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.

Pettersson, T. (2007). "Genusperspektiv inom svensk forskning om ungdomsbrottslighet". I: Estrada, F. & Flyghed, J. (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. s. 73-98. Lund: Studentlitteratur.

Pettersson, T. (2003). "Våld som iscensättning av femininitet?". I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. s. 139-152. Lund: Studentlitteratur.

Randall, M. (2010). "Sexual Assault Law, Credibility, and "Ideal Victims": Consent, Resistance, and Victim Blaming". I: *Canadian Journal of Women and the Law*. s. 398-433. London: Faculty of Law.

Sarnecki, J. (2009). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Skrinjar, M. (2003). "Forskare eller 'babe'? Om genuskonstruktioner i intervjusituationer". I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. s. 107- 139. Lund: Studentlitteratur.

SOU 2010:71. *Sexualbrottslagstiftningen – utvärdering och reformförslag. Betänkande av 2008 års sexualbrottsutredning*. Stockholm: Fritzes.

Svanström, Y. (2003). "Öronen skymta fram. Polisen och kvinnorna i Stockholm under 1800-talet." I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. s. 179-210. Lund: Studentlitteratur.

Tiby, E. (2006). "Ungas utsatthet och rädslor – med egna ord". I: Roxell, L. & Tiby, E. (red.), *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. s. 85-118. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisksamhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab: Vetenskapsrådet.

Wennstam, K. (2004a). *En riktig våldtäktsman. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Bonnier.

Wennstam, K. (2004b). *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Bonnier.

Winter Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Övriga källor

Dokumentär

Uppdrag Granskning 2010-03-24.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide

Innan intervjun

- Kort presentation om mig själv
 - Mitt namn, vad jag studerar, min bakgrund hos kvinnojour
- Kort om syftet med intervjun
- Informera ID om att deltagandet är frivilligt och denne när som helst har möjlighet att avbryta sitt deltagande
- Fråga ID om samtycke att spela in intervjun
- Konfidentialitet, inga namn eller annan information som kan avslöja en deltagares identitet kommer att framgå i rapporten – jag garanterar anonymitet
- Informera ID om att studien endast kommer att användas i forskningsändamål
- Frågor?

Intervjufrågor

Genus

- Vad tycker du att det innebär att vara tjej/kille?
- Anser du att det finns skillnader mellan tjejer och killar?
 - Vilka?
- Anser du att det finns likheter mellan tjejer och killar?
 - Vilka?
- Vilka förväntningar finns det på tjejer respektive killar?
- Anser du att det råder jämställdhet mellan tjejer och killar?
- Vad är bra respektive dåligt med att vara tjej/kille?

Definition av våldtäkt

- Vad anser du är en våldtäkt?
- Var anser du gränsen går för vad som räknas som en våldtäkt?
- Vad anser du är skillnaden mellan att själv tro att man bör ”ställa upp”, tjat, tvång, hot om våld och våld?

Rädsla och utsatthet

- Tror du att tjejer rädsla för att bli våldtagna? D v s vidtar försiktighetsåtgärder.
- Tror du att det finns någon motsvarande rädsla hos killar?
- Hur tror du att det känns för den som blivit utsatt?

Det idealiska offret

- Tror du att våldtäkt lättare drabbar någon speciell typ av tjejer?
- Tror du att det är någon speciell typ av killar som våldtar?
- Tror du att det finns något sätt att skydda sig mot att bli våldtagen?
- Tycker du att det kan finnas omständigheter då det kan vara tjejens eget fel att hon blir utsatt?

Brottsförebyggande

- Har du några idéer om hur man skulle kunna motverka att en våldtäkt sker?
- Brukar ni diskutera frågan?
 - I skolan?
 - Vänner emellan?

Avslut

- Är det någonting som du tycker att jag har missat att fråga om som du skulle vilja berätta om?
- Utveckla/berätta mer om arbetets syfte och upplägg
- Informera ID om vad som kommer att hända nu
- Frågor?
- Ge ID mina kontaktuppgifter och informera om att denne gärna får höra av sig om det uppkommer ytterligare frågor kring arbetet

Tack för din medverkan!

Bilaga 2. Lagrum BrB 6:1 1998

1 § Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Lag (1992:147).

Bilaga 3. Lagrum BrB 6:1 2011

1 § Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetslöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Lag (2005:90).